

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Цільмак О. М.

ВСТУП

Психологічне консультування – є доволі складним різновидом психологічної діяльності, ефективність здійснення якого безпосередньо залежить від особи консультанта. На цей час у наукових дослідженнях, досить багато уваги приділяється особистості психолога-консультанта, зокрема його професійно важливим психологічним характеристикам (спрямованості, мотивації, світогляду, якостям, рисам, особливостям, здібностям тощо).

Серед усього переліку професійно важливих психологічних характеристик вагоме значення мають інтелектуальні професійно важливі якості психолога-консультанта, систематизація, упорядкування та змістовне визначення яких є основою для побудови загальної науково-обґрунтованої структурно-логічної моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта як еталонного образу професіонала.

В.Д. Шадриков розглядає модель фахівця як «...опис того, до чого повинен бути придатний фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений і якими якостями володіє. Моделі дозволяють відрізнити одного фахівця від іншого, а також рівні (якості) підготовки фахівців одного і того ж типу. Модель виступає системоутворюючим фактором для відбору змісту освіти та форм її реалізації в навчальному процесі...»¹.

Тому **метою** нашого дослідження було встановлення еталонного психологічного профілю інтелектуальних професійно важливих якостей психолога-консультанта. Для досягнення цієї мети нами було вирішено ряд таких завдань:

1) з'ясування уявлень респондентів стосовно того, який ступінь розвитку інтелектуальних якостей повинен бути у психолога-консультанта (еталонний);

¹ Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 26–31.

2) встановлення ступеню розвитку інтелектуальних якостей у студентів-психологів, які бажають працювати психологами-консультантами та у практикуючих психологів-консультантів;

3) порівняння еталонного психологічного профілю інтелектуальних професійно важливих якостей з реальним психологічним профілем респондентів.

Для вирішення завдань та досягнення мети нами була розроблена анкета та проведено анонімне анкетування:

1) 230 студентів (які навчаються на психологічних факультетах), з яких 53-и студенти у подальшому виявили бажання працювати психологом-консультантом;

2) 110-х практикуючих психологів, з них 53-и практикуючі психологи-консультанти.

Дослідження проводилося добровільно, анонімно, без порушення професійної етики. Респонденти навчалися и працювали у м. Одеса, м. Харків та м. Київ.

1. Загальнотеоретичне обґрунтування інтелектуальних професійно важливих якостей психолога-консультанта

Здійснивши аналіз наукових розвідок у галузі психологічного консультування, ми встановили, що вчені присвячують свої наукові праці як розкриттю загальних питань психологічного консультування (Goodyear, R., Lichtenberg, J., Hutman, H., Overland, E., Bedi, R., Christiani, K., & ...Young, C. (2016)², Bedi, R.P., Haverkamp, B.E., Beatch, R., Cave, D. G., Domene, J. J., Harris, G. E., & Mikhail, A. (2011)³, Pavlova, O. S. (2018)⁴ та ін.), так і переліку професійно важливих якостей, що повинні бути притаманні психологу-консультанту. Зокрема, вчені виокремлюють:

1) швидкість мови, емоційне вираження, переконливість, тепло / позитивне ставлення, оптимізм, співпереживання, чуйність⁵;

² Goodyear, R., Lichtenberg, J., Hutman, H., Overland, E., Bedi, R., Christiani, K., & ... Young, C. (2016). A global portrait of counselling psychologists' characteristics, perspectives, and professional behaviors. *Counselling Psychology Quarterly*, 29(2), 115-138. doi:10.1080/09515070.2015.112839

³ Bedi, R. P., Haverkamp, B. E., Beatch, R., Cave, D. G., Domene, J. J., Harris, G. E., & Mikhail, A. (2011). Counselling Psychology in a Canadian Context: Definition and Description. *Canadian Psychology*, 52(2), 128-138. doi: 10.1037/a0023186

⁴ Pavlova, O. S. (2018). Psychological counseling for Muslims: the analysis of foreign literature. *Journal of Modern Foreign Psychology*, 7(4), 46-55. doi:10.17759/jmfp.2018070406

⁵ Anderson, T., Crowley, M. E., Himawan, L., Holmberg, J. K., & Uhlin, B. D. (2015). Therapist facilitative interpersonal skills and training status: A randomized clinical trial on alliance and outcome. *Psychotherapy Research*, Advance online publication. doi:10.1080/10503307.2015.1049671

- 2) міжособистісні навички⁶;
- 3) аутентичність, самопізнання, незалежність, емпатія, спонтанність⁷;
- 4) емпатія, стресостійкість, емоціональна стабільність, комунікабельність, спостережливість, відповідальність, гнучкість поведінки, вміння слухати, креативність, вміння зчитувати невербальні засоби спілкування, терпимість, відкритість, рефлексія, безоцінність, щирість до себе і клієнта, самокритичність⁸ тощо.

Таким чином, у наукових працях вчених перелік професійно важливих якостей не є системним та не має чіткої структури. На нашу думку, професійно важливі якості психолога-консультанта необхідно класифікувати та згрупувати за їх персональною сферою у структурі характеру, а саме: «...інтелектуальні, вольові, комунікативні, сенсорно-перцептивні, суспільно-спрямовані та самопрезентаційні...»⁹. У нашому науковому дослідженні ми зосередили увагу на саме групі інтелектуальних професійно важливих якостей психолога-консультанта, до яких ми віднесли такі як: розсудливість, гнучкість, критичність, прогностичність, проникливість, спостережливість, рефлексивність, креативність та імажинативність. Обґрунтуємо таку нашу позицію шляхом розкриття їх змістовної сутності.

Отже, «розсудливість». На думку науковців, «розсудливість» це:

- 1) «той, хто керується вимогами розуму, розсудливий, обдуманий»¹⁰;
- 2) «...логічні і обдумані вчинки, розсудливість і правильне розуміння того, що відбувається навколо...»¹¹;
- 3) «...здатність мислити, міркувати, діяти правильно й розумно...»¹².

⁶ Anderson, T., McClintock, A. S., Himawan, L., Song, X., Patterson, C. L. (2016). A prospective study of therapist facilitative interpersonal skills as a predictor of treatment outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 84, 57-66. doi:10.1037/ccp0000060

⁷ Манахов С.В., Иванов С.Г. Профессионально важные качества психолога-консультанта. URL: <http://confa.narod.ru/2.06.2012.T.8>. Загл. с экрана.

⁸ Зябрева А.А. Профессионально важные качества психолога-консультанта: постановка проблемы./ Экспериментальные и теоретические исследования в современной науке: проблемы, пути решения: материалы XVI Всероссийской научно-практической конференции в 3-х частях. 2018. С. 212-216.

⁹ Цільмак О.М. Класифікація професійно важливих якостей психолога-консультанта. *Юридична психологія*. 2020. № 2. С. 43–54

¹⁰ Рассудительность. *Толковый словарь Ожегова онлайн*. URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=26527>.

¹¹ Каталог. Качества характера. Рассудительность. URL: <http://sposobnosti.info/rassuditelnost/>.

¹² Розсудливість. *Словник української мови*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%B9>.

Таким чином, під час консультативної діяльності «розсудливість» дозволяє психологу-консультанту:

а) шляхом об'єктивного та логічного міркування й розміркування раціонально визначати проблемне поле клієнта, його основні спонукальні детермінанти, його «больові точки»;

б) винаходи гіпотези та спонукати клієнта для винайдення найбільш оптимального шляху вирішення його складної життєвої ситуації та інші.

«Розсудливість» тісно взаємопов'язана з такою професійно важливою інтелектуальною якістю, як «гнучкість». На думку науковців, «гнучкість» це:

– «...можливість дивитись на звичні речі під новим кутом зору...»¹³;

– «...властивість продуктивного мислення, що виявляється в перебудові наявних способів вирішення задачі, в зміні способу, що перестає бути ефективним, на оптимальний...»¹⁴;

– «...здатність оцінити реальні масштаби проблеми і вжити необхідних заходів...»¹⁵ та ін.

Таким чином, під час психологічного консультування «гнучкість» дозволяє психологу-консультанту бути варіативним, тобто спроможним підбирати під індивідуально-психологічні особливості клієнта різноманітні методи, прийоми, підходи, психотехнології та використовувати їх у процесі психологічного консультування тощо.

Досить важливою у консультативному процесі є така професійно важлива інтелектуальна якість, як «критичність». На думку вчених, «критичність» це:

1) здатність «...обдуманно діяти, перевіряти і виправляти свої дії відповідно до умов реальності...»¹⁶;

2) «...риса характеру, і особливість інтелектуальної діяльності, що виявляється в недовірі до джерела інформації, схильності перевіряти факти усіма доступними засобами...»¹⁷ та ін.

Отже, «критичність» дозволяє психологу-консультанту:

а) піддавати всебічній перевірці гіпотези, ретельно зважувати усі аргументи за і проти;

б) перевіряти, чи правильно він зрозумів те, що говорить клієнт;

в) бути максимально об'єктивним та виваженим, розмірковувати не вузько, а більш ширше та глибше.

¹³ Як навчитись гнучкому мисленню? URL: <https://ckp.in.ua/lifestyle/21733>.

¹⁴ Гнучкість. *Вікіпедія*. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

¹⁵ Гнучкість. *Вікіпедія*. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

¹⁶ Б. В. Зейгарник. Патопсихологія. Москва : Издательство Московского университета, 1986.

¹⁷ А.Я. Психологія. Критичність. URL: <http://azps.ru/handbook/intelligence/kritichnosty.html>

Як відомо, більшість з того, що відбувається під час консультативного процесу, відбивається у подальшому на життєдіяльності клієнта. Тому психолог повинен бути максимально обережним у власних висловлюваннях та умовиводах. Сприяє цьому така професійно важлива якість, як «прогностичність».

На думку Гурової Л.Л., прогностичність – це «...здатність оцінювати інформацію в її мінливості, зв'язку з минулим, теперішнім та майбутнім...»¹⁸. Отже, «прогностичність» дозволяє психологу-консультанту:

- а) не допустити фатальних помилок;
- б) виважено та обмірковано висловлюватися щодо того чи іншого питання;
- в) спрогнозувати наслідки психологічного втручання у особисте життя клієнт;
- г) передбачити результати роботи з клієнтом під час використання тієї чи іншої методики або психотехнології тощо.

З прогностичністю взаємопов'язана така професійно важлива якість, як «проникливість». На думку вчених, «проникливість» це:

– «...здатність людини розуміти і бачити реальне підґрунтя, яке ховається за видимою стороною явищ і подій, а також за зовнішніми проявами людей...»¹⁹;

– «...вміння бачити реальну картину і приховані мотиви...»²⁰ тощо.

Отже, проникливість дозволяє психологу-консультанту «...помітити, та зрозуміти наміри, дії і вчинки інших людей, передбачити розвиток подій, ситуацій, процесів і явищ у реальних умовах життєдіяльності...»²¹.

Також у процесі психологічного консультування має значення така важлива інтелектуальна якість, як «спостережливість». «Спостережливість», на думку вчених, це:

– «...здатність помічати в речах і явищах ознаки і риси істотно важливі, цікаві і цінні з будь-якої точки зору, але мало помітні...»²²;

¹⁸ Гурова Л.Л. Психология мышления: Учебное издание. Москва : ПЕР СЭ, 2005. 136 с.

¹⁹ Проницательность. URL: <https://constructor.ru/samorazvitie/pronicatelnost.html#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>

²⁰ Проницательность. URL: <https://ischool.org.ua/index.php/rus/pronicatelnost-kak-stat-bolee-pronicatelnym>

²¹ Цільмак О.М. Класифікація професійно важливих якостей психолога-консультанта. *Юридична психологія*. 2020. № 2. С. 43–54.

²² Психологос: енциклопедія практичної психології. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/nablyudatelnost>.

– «...якість особистості, що полягає у високому рівні розвитку здатності концентрації уваги на тому чи іншому об'єкті; здатність помічати і сприймати деталі, малопомітні явища, але істотні для аналізу...»²³ та ін.

Отже, «спостережливість» дозволяє психологу-консультанту:

а) помічати малопомітні деталі, сторони, характеристики, ознаки в вербальній та невербальній поведінці клієнта, в змісті його повідомлень;

б) своєчасно зреагувати на реакцію клієнта;

в) ефективно провести візуальну психодіагностику його індивідуально-психологічних особливостей характеру та темпераменту та тощо.

Взаємопов'язана зі «спостережливістю» така професійно-важлива інтелектуальна якість, як «*рефлексивність*» (від пізньої лат. Reflexio – «звернення назад»). Саме «рефлексивність» дозволяє психологу-консультанту:

а) спостерігати за собою;

б) аналізувати власні емоції, почуття, реакції;

в) пізнавати себе;

г) розуміти власний внутрішній світ, свої внутрішні стани та переживання;

д) здійснювати перевірку, оцінку та контроль власної поведінки тощо.

Наступна професійно важлива характеристика – «*креативність*». «...Креативність (англ. Create – створювати, creative – творчий, творчий) – це творчі здібності, які характеризуються готовністю до створення принципово нових ідей, що відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення і входять у структуру обдарованості як незалежний чинник, а також здатність вирішувати проблеми, що виникають всередині статичних систем...»²⁴.

Отже, «креативність» дозволяє психологу-консультанту підходити до процесу психологічного консультування творчо, не стандартно та новаторські. Взаємопов'язана з «креативністю» – «*імажинативність*» (від фр. Image – «образ»), яка дозволяє психологу-консультанту образно уявляти та створювати нові образи. Це особливо важливо у процесі вироблення психологом-консультантом гіпотез.

²³ Конюхов Н.И. Прикладные аспекты современной психологии: термины, концепции, методы. 1992. URL: https://www.phantastike.com/common_psychology/aspects/html/.

²⁴ Torrance E.P. The Torrance Test of creative thinking: Technical-norm manual. III, 1974.

Слід підкреслити, що інтелектуальні якості не є самостійною характерологічною категорією у науково-обґрунтованій структурно-логічній моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта.

Інтелектуальні якості тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені:

1) зовнішньо – з темпераментом, характером, світоглядом, мотивацією, здібностями та з іншими групами професійно-важливих якостей (вольовими, комунікативними, сенсорно-перцептивними, суспільно-спрямованими та самопрезентаційними) та ін.;

2) внутрішньо – з гностичними здібностями та когнітивними вміннями.

Гностичні здібності ґрунтуються на природньому потенціалі психічних пізнавальних процесів. На нашу думку, до **гностичних здібностей психолога-консультанта** слід віднести:

1) здатність запам'ятовувати, зберігати, відтворювати, впізнавати, згадувати;

2) здатність аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, конкретизувати, абстрагувати, тобто здатність зрозуміти сутність явищ і предметів, їх закономірності розвитку та взаємозв'язок та інші;

3) здатність:

а) утримувати увагу на якомусь об'єкті; б) одночасно охоплювати увагою декілька об'єктів;

в) навмисно переводити увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший;

г) паралельно виконувати декілька видів діяльності або робити декілька різних дій (слухати клієнта, аналізувати почуте, фіксувати головне);

д) одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкту спостереження та інше;

4) здатність викликати у себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію та ін.;

5) здатність відображати предмети або явища, відтворюючи їх з раніше отриманого досвіду, але не сприймаючи їх у реальному часі та ін.

Когнітивні вміння базуються на здібностях психолога-консультанта та розвиваються у процесі освіти, самоосвіти та практичної діяльності. До **когнітивних умінь психолога-консультанта** слід віднести:

– вміння переробляти, аналізувати, узагальнювати, критично оцінювати отриману інформацію;

– вміння зрозуміти комунікативну ситуацію, правильно в ній орієнтуватися і відповідно до цього сформувавши певну стратегію поведінки, підібрати психотехніки;

- уміння передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки;
- уміння збирати інформацію, аналізувати та узагальнювати її;
- уміння зрозуміти й інтерпретувати внутрішній стан клієнта за нюансами його поведінки;
- уміння дисоціювати, тобто бути над ситуацією, а не в ситуації;
- уміння знаходити основну проблему, шляхи її оптимального вирішення, з урахуванням всіх конкретних особливостей та обставин;
- уміння варіювати способи вирішення проблеми;
- уміння виявляти у клієнтів особливості психічних станів, процесів і властивостей, соціально-психологічних установок і мотивів поведінки;
- уміння виявляти у життєдіяльності клієнта його позитивні і негативні соціально-психологічні явища та інше.

Таким чином, виокремлені, обґрунтовані та змістовно описані нами професійно важливі інтелектуальні якості психолога-консультанта є необхідним елементом науково-обґрунтованої моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта, які у сукупності сприяють вирішенню певних завдань під час консультативного процесу та отриманню якісних результатів.

2. Реальний та еталонний психологічний профіль інтелектуальних професійно важливих якостей психолога-консультанта

Для з'ясування уявлень респондентів стосовно того, який ступінь розвитку інтелектуальних якостей повинен бути у психолога-консультанта, нами було проведено анонімне анкетування 230-и студентів (майбутніх психологів) та 110 практикуючих психологів.

Аналізуючи отримані данні, нами встановлено, що у респондентів (студентів та психологів) в основному однакові уявлення стосовно необхідного (еталонного) ступеню розвитку у психолога-консультанта інтелектуальних якостей. Отже, на думку респондентів, інтелектуальні якості повинні мати (дивись табл. 1):

1) дуже високий ступінь розвитку мають такі інтелектуальні якості: «спостережливість» (так вважає 62,1% студентів та 61,8% психологів); «проникливість» (так вважає 47% студентів та 61,8% психологів);

2) високий ступінь розвитку мають такі інтелектуальні якості: «розсудливість» (так вважає 60,9% студентів та 72,7% психологів); «гнучкість» (так вважає 42,6% студентів та 57,2% психологів); «прогностичність» (так вважає 51,7% студентів та 33,6% психологів); «креативність» (так вважає 67,2% студентів та 61,8% психологів);

3) середній ступінь розвитку має така інтелектуальна якість, як «критичність» (так вважає 55,2% студентів та 39,1% психологів).

Встановлені розбіжності в експертних оцінках респондентів стосовно такої професійно важливої якості, як «імажинативність» (див. табл. 1). Студенти переконані, що зазначена якість повинна мати у психолога-консультанта середній ступінь розвитку (так вважає 53,9%), а психологи переконані – що зазначена інтелектуальна якість повинна мати високий ступінь розвитку (так вважає 60,9% з опитаних).

Таким чином, ми можемо констатувати, що уявлення студентів та практикуючих психологів стосовно ступеню розвитку інтелектуальних якостей в більшості співпадає.

Таблиця 1

Еталонні професійно важливі інтелектуальні якості психолога-консультанта

Інтелектуальні якості	СТУПІНЬ РОЗВИТКУ									
	Дуже низький		Низький		Середній		Високий		Дуже високий	
	С n=230	П n=110	С n=230	П n=110	С n=230	П n=110	С n=230	П n=110	С n=230	П n=110
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
розсудливість	0	0	0	0	4,3	9,1	60,9	72,7	35,6	18,2
гнучкість	0	0	0	0	15,2	7,2	42,6	57,2	42,2	35,5
критичність	8,2	6,4	8,2	0	55,2	39,1	10,9	38,2	17,5	16,3
прогностичність	0	0	0	8,1	17,3	22,7	51,7	33,6	30,7	26,4
проникливість	0	0	0	0	16,5	0	36,5	38,2	47	61,8
спостережливість	0	0	0	0	4,3	0	33,5	38,2	62,1	61,8
креативність	0	0	6,4	0	7,8	37,2	67,2	61,8	18,6	1
імажинативність	0	0	4,3	0	53,9	31,8	20	60,9	21,8	7,2

Примітка: С – студенти; П – психологи

Отже, підсумовуючи результати наукового дослідження, ми можемо стверджувати, що у загальному контексті еталонний психологічний профіль професійно важливих інтелектуальних якостей психолога-консультанта повинен мати такі показники:

- 1) дуже високий ступінь розвитку повинні мати такі якості, як «спостережливість» та «проникливість»;
- 2) високий ступінь розвитку – «розсудливість», «гнучкість», «прогностичність», «креативність» та «імажинативність»;
- 3) середній ступінь розвитку – «критичність».

Щодо другого завдання нашого наукового дослідження – встановлення ступеню розвитку інтелектуальних якостей у студентів-

психологів, які бажають працювати психологами-консультантами та у практикуючих психологів-консультантів.

Студенти-психологи, які у подальшому бажають працювати психологами-консультантами, оцінили ступінь розвитку у них інтелектуальних якостей таким чином. Більшість студентів вказали, що у них такі якості мають (див. табл. 2):

1) високий ступінь – «імажинативність» (у 90,6% з опитаних), «гнучкість» (у 1,8%), прогностичність (у 62,2%), «спостережливість» (у 62,2%), «проникливість» (у 45,3%);

2) середній ступінь розвитку мають такі якості, як критичність (у 67,9%) та «креативність» (у 52,8%).

Аналізуючи експертні оцінки практиків психологів-консультантів стосовно наявного у них ступеню розвитку професійно важливих інтелектуальних якостей, ми можемо констатувати, що в основному вони у них мають високий ступінь розвитку (див. табл. 2).

У більшості з опитаних високий ступінь розвитку мають такі якості: «розсудливість» (так вказало 92,4% з опитаних), «проникливість» (90,6%) та «спостережливість» (88,7%). У консультантів «гнучкість» має високий (у 69% з опитаних), середній (у 28,3%) та низький (у 1,9%) ступінь розвитку; «критичність» – високий (у 52,8%) та середній (у 47,2%); «прогностичність» – дуже високий (у 60,3%) та високий (у 39,7%). Середній ступінь розвитку у більшості консультантів мають такі інтелектуальні якості, як «креативність» (у 58,5%) та «імажинативність» (у 52,8%).

Таблиця 2

Ступінь розвитку інтелектуальних якостей у студентів-психологів та психологів-консультантів

Інтелектуальні якості	Ступінь розвитку									
	Дуже низький		Низький		Середній		Високий		Дуже високий	
	СП n=53	ПК n=53	СП n=53	ПК n=53	СП n=53	ПК n=53	СП n=53	ПК n=53	СП n=53	ПК n=53
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
розсудливість	0	0	1,9	0	22,6	0	49,1	92,4	26,4	7,6
гнучкість	0	0	5,6	1,9	22,6	28,3	71,8	69,8		0
критичність	0	0	1,9	0	67,9	47,2	26,4	0		0
прогностичність	0	0	1,9	0	11,3	0	62,2	3,8	24,6	60,3
проникливість	0	0	1,9	0	11,3	9,4	45,3	90,6	39,6	1,9
спостережливість	0	0	0	0	13,2	1,9	62,2	88,7	24,6	9,4
креативність	0	0	0	0	52,8	58,5	45,3	39,6	5,6	1,9
імажинативність	0	0	1,9	0	5,6	52,8	90,6	47,2	1,9	0

Примітка: СП – студенти-психологи, що бажають стати психологами-консультантами; ПК – психологи-консультанти

Здійснюючі порівняння ступенів розвитку інтелектуальних якостей у студентів-психологів та у психологів-консультантів (див. табл. 2), ми бачимо деякі схожі дані, наприклад, більшість студентів та консультантів вказали на те, що у них середній ступінь розвитку має «креативність» (у 52,8% студентів та 58,5% консультантів); високий ступінь розвитку мають: «гнучкість» – (у 71,8% студентів та 69,8% консультантів); «спостережливість» (у 62,2% студентів та у 88,7% консультантів) та «проникливість» (у 45,3% студентів та 90,6% консультантів).

Таким чином, вирішуючи друге завдання, ми встановили реальний психологічний профіль інтелектуальних якостей у студентів, які бажають стати психологами-консультантами, та у практикуючих психологів-консультантів. Вирішення цього наукового завдання допомагає нам у вирішенні третього завдання – порівняння еталонного психологічного профілю інтелектуальних професійно важливих якостей з реальним психологічним профілем респондентів.

Таблиця 3

Порівняння еталонного психологічного профілю інтелектуальних професійно важливих якостей студентів, що бажають бути психологами-консультантами, з їх реальним психологічним профілем

Інтелектуальні якості	Ступінь розвитку									
	Дуже низький		Низький		Середній		Високий		Дуже високий	
	ЕІЯ n=230	РІЯ n=53	ПКЕ n=230	СР n=53	ПКЕ n=230	СР n=53	ПКЕ n=230	СР n=53	ПКЕ n=230	СР n=53
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
розсудливість	0	0	0	1,9	4,3	22,6	60,9	49,1	35,6	26,4
гнучкість	0	0	0	5,6	15,2	22,6	42,6	71,8	42,2	0
критичність	8,2	0	8,2	1,9	55,2	67,9	10,9	26,4	17,5	3,8
прогностичність	0	0	0	1,9	17,3	11,3	51,7	62,2	30,7	24,6
проникливість	0	0	0	1,9	16,5	11,3	36,5	45,3	47	39,6
спостережливість	0	0	0	0	4,3	13,2	33,5	62,2	62,1	24,6
креативність	0	0	6,4	0	7,8	52,8	67,2	45,3	18,6	5,6
імажинативність	0	0	4,3	1,9	53,9	5,6	20	90,6	21,8	1,9

Примітка: ЕІЯ – еталонні інтелектуальні якості (в уявленнях студентів-психологів); РІЯ – реальні інтелектуальні якості

За результатами нашого наукового дослідження можна констатувати, що у більшості студентів (які бажають стати психологами-консультантами), ступінь розвитку наявних інтелектуальних якостей, співпадає з еталонним профілем інтелектуальних якостей. Отже, студенти вказали, що у них мають:

- 1) **дуже високий ступінь розвитку** такі якості, як (див. табл.3):

а) «спостережливість» – 24,6% студентів (у той же час 62,2% мають високий ступінь розвитку зазначеної якості, а це свідчить про те, що з набуттям досвіду у цих осіб спостережливість набуде більшого ступеню розвитку);

б) «проникливість» – 39,6% студентів;

2) **високий ступінь розвитку** такі якості, як:

а) «розсудливість» – має 49,1% опитаних;

б) «гнучкість» – має 71,8% опитаних;

в) «прогностичність» – має 26,4% опитаних;

г) «креативність» – 45,3% опитаних;

д) «імажинативність» – 90,6% опитаних.

3) **середній ступінь розвитку** – «критичність» (так відмітило 67,9% опитаних).

Отже, не у всіх респондентів їх інтелектуальні якості співпадають з еталонним профілем, деякі інтелектуальні якості мають у них вищий ступінь розвитку, а деякі – нижчий. Це може свідчити про те, що з набуттям практичного консультативного досвіду деякі професійно важливі якості набудуть свого розвитку, а деякі скорегуються й будуть відповідати еталону.

Таблиця 4

Порівняння еталонного психологічного профілю інтелектуальних якостей психологів-консультантів з їх реальним профілем інтелектуальних якостей

Інтелектуальні якості	Ступінь розвитку									
	Дуже низький		Низький		Середній		Високий		Дуже високий	
	ЕІЯ n=110	РІЯ n=53	ЕІЯ n=110	РІЯ n=53	ЕІЯ n=110	РІЯ n=53	ЕІЯ n=110	РІЯ n=53	ЕІЯ n=110	РІЯ n=53
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
розсудливість	0	0	0	0	9,1	0	72,7	92,4	18,2	7,6
гнучкість	0	0	0	1,9	7,2	28,3	57,2	69,8	35,5	0
критичність	6,4	0	0	0	39,1	47,2	38,2	52,8	16,3	0
прогностичність	0	0	8,1	0	22,7	0	33,6	39,7	26,4	60,3
проникливість	0	0	0	0	0	9,4	38,2	90,6	61,8	1,9
спостережливість	0	0	0	0	0	1,9	38,2	88,7	61,8	9,4
креативність	0	0	0	0	37,2	58,5	61,8	39,6	1	1,9
імажинативність	0	0	0	0	31,8	52,8	60,9	47,2	7,2	0

Примітка: ЕІЯ – еталонні інтелектуальні якості (в уявленнях психологів-консультантів); РІЯ – реальні інтелектуальні якості психологів-консультантів

Порівняємо еталонний профіль інтелектуальних якостей психолога-консультанта з їх реальними показниками. Отже, психологи-консультанти вказали, що у них:

1) **дуже високий ступінь розвитку** мають такі якості, як (див. табл. 4):

а) «постережливість» – 9,4% консультантів;

б) «проникливість» – 1,9% консультантів;

2) **високий ступінь** мають такі якості, як:

а) «розсудливість» – має 92,4% консультантів;

б) «гнучкість» – має 69,8% консультантів;

в) «прогностичність» – має 39,7% консультантів;

г) «креативність» – 39,6% консультантів;

д) «імажинативність» – 47,2% консультантів;

3) **середній ступінь розвитку** – «критичність» (позитивну відповідь надали 52,8% консультантів).

Як видно з результатів наукового дослідження, психологи-консультанти, оцінюючи у себе ступінь розвитку інтелектуальних якостей, в основному уникали показника «дуже високий ступінь розвитку», окрім такої якості, як «прогностичність». Їх експертні оцінки в основному розподілилися між високим ступенем розвитку та середнім. Про що це може свідчити? Насамперед про те, що вимоги до еталонного, взірцевого психолога-консультанта завжди вище, оскільки це уявний персоніфікований образ ідеального-консультанта.

ВИСНОВКИ

Виокремлені та емпірично досліджені нами інтелектуальні якості психолога-консультанта виступають у контексті певного елементу складної науково-обґрунтованої структурно-логічної моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта. Зазначена модель необхідна для:

1) загального цілісного уявлення необхідних професійно важливих характеристик фахівця у галузі психологічного консультування;

2) побудови психограми психолога-консультанта;

3) визначення чітких критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду консультанта;

4) підбору валідного та надійного психодіагностичного інструментарію;

5) відбору змісту освіти, форм та методів навчання;

6) самооцінювання та самокорегування професійно важливих характеристик та інше.

У результаті нашого наукового дослідження встановлено, що експертні оцінки респондентів стосовно ступеню розвитку еталонних професійно важливих інтелектуальних якостей вищі, чим реальні. Психологи-консультанти, оцінюючи ступень розвитку у себе інтелектуальних якостей в основному уникали показника «дуже високий ступінь розвитку», окрім такої якості, як «прогностичність». Тоді як приблизно ¼ студентів-психологів під час самооцінки ступеню

розвитку у них деяких інтелектуальних якостей вказували на «дуже високий ступень розвитку». Така якість, як «критичність», у деяких студентів-психологів мала негативне змістовне забарвлення, тому їх експертні оцінки мають «дуже низький ступень розвитку».

Отже, у загальному контексті еталонний психологічний профіль професійно важливих інтелектуальних якостей психолога-консультанта повинен мати такі показники:

1) дуже високий ступінь розвитку повинні мати «спостережливість» та «проникливість»;

2) високий ступінь розвитку – «розсудливість», «гнучкість», «прогностичність», «креативність» та «імажинативність»;

3) середній ступінь розвитку – «критичність».

Встановлений нами еталонний психологічний профіль інтелектуальних якостей психолога консультанта є дещо суб'єктивним, оскільки він базується на суб'єктивній експертній оцінці респондентів. Тому у перспективі необхідно буде вивчити ступінь розвитку інтелектуальних якостей у психологів-консультантів – майстрів своєї справи, й, можливо, скорегувати отримані дані щодо цього експертно оціненого еталонного психологічного профілю інтелектуальних професійно важливих якостей психолога-консультанта.

АНОТАЦІЯ

Отже, у загальному контексті систематизовані та змістовно обґрунтовані інтелектуальні професійно важливі якості психолога-консультанта не є самостійною характерологічною категорією у науково-обґрунтованій структурно-логічній моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта. Інтелектуальні якості психолога-консультанта тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені: 1) зовнішньо – з темпераментом, характером, світоглядом, мотивацією, здібностями та іншими групами професійно-важливих якостей (вольовими, комунікативними, сенсорно-перцептивними, суспільно-спрямованими та самопрезентаційними); 2) внутрішньо – з гностичними здібностями та когнітивними уміннями.

Еталонний психологічний профіль професійно важливих інтелектуальних якостей психолога-консультанта повинен мати такі показники: 1) дуже високий ступінь розвитку повинні мати – «спостережливість» та «проникливість»; 2) високий ступінь розвитку – «розсудливість», «гнучкість», «прогностичність», «креативність» та «імажинативність»; 3) середній ступінь розвитку – «критичність». Встановлено, що психологи-консультанти, оцінюючи ступінь розвитку у себе інтелектуальних якостей в основному уникали показника «дуже високий ступінь розвитку», окрім такої якості, як «прогностичність».

Тоді як приблизно $\frac{1}{4}$ студентів-психологів під час самооцінки ступеню розвитку у них деяких інтелектуальних якостей вказували саме «дуже високий ступень розвитку».

Наголошено на необхідності розробки науково-обґрунтованої структурно-логічної моделі професійно важливих психологічних характеристик психолога-консультанта. Це сприятиме цілісному уявленню необхідних професійно важливих характеристик фахівця у галузі психологічного консультування; побудові «Психограми психолога-консультанта»; визначенню чітких критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду консультанта; підбору валідного та надійного психодіагностичного інструментарію та інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнучкість: *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Гурова Л.Л. Психология мышления: учебное издание. Москва : ПЕР СЭ, 2005. 136 с.

3. Зейгарник Б. В. Патопсихология: учебник. Москва : Издательство Московского университета, 1986. А.Я.

4. Зябрева А.А. Профессионально важные качества психолога-консультанта: постановка проблемы. *Экспериментальные и теоретические исследования в современной науке: проблемы, пути решения*: материалы XVI Всероссийской научно-практической конференции: в 3-х частях. 2018. С. 212–216.

5. Рассудительность: *Каталог. Качества характера.* URL: <http://sposobnosti.info/rassuditelnost/>

6. Конохов Н.И. Прикладные аспекты современной психологии: термины, концепции, методы. 1992. URL: https://www.phantastike.com/common_psychology/aspects/html/

7. Манахов С.В., Иванов С.Г. Профессионально важные качества психолога-консультанта. URL: <http://confa.narod.ru/2.06.2012.T>.

8. Проницательность. URL: <https://constructor.ru/samorazvitie/pronicatelnost.html>.

9. Проницательность. URL: <https://ischool.org.ua/index.php/rus/pronicatelnost-kak-stat-bolee-pronicatelnym>.

10. Критичность: *Психология.* URL: <http://azps.ru/handbook/intelligence/kritichnosty.html>.

11. Психологос: энциклопедия практической психологии. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/nablyudatelnost>.

12. Рассудительность. *Толковый словарь Ожегова онлайн.* URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=26527>.

13. Розсудливість. *Словник української мови*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd>.

14. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 26–31.

15. Цільмак О.М. Класифікація професійно важливих якостей психолога-консультанта. *Юридична психологія*. 2020. № 2. С. 43–54.

16. Як навчитись гнучкому мисленню? URL: <https://ckp.in.ua/lifestyle/21733>.

17. Anderson, T., Crowley, M. E., Himawan, L., Holmberg, J. K., & Uhlin, B. D. (2015). Therapist facilitative interpersonal skills and training status: A randomized clinical trial on alliance and outcome. *Psychotherapy Research, Advance online publication*. doi:10.1080/10503307.2015.1049671.

18. Anderson, T., McClintock, A. S., Himawan, L., Song, X., Patterson, C. L. (2016). A prospective study of therapist facilitative interpersonal skills as a predictor of treatment outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 84, 57-66. doi:10.1037/ccp0000060.

19. Bedi, R. P., Haverkamp, B. E., Beatch, R., Cave, D. G., Domene, J. J., Harris, G. E., & Mikhail, A. (2011). Counselling Psychology in a Canadian Context: *Definition and Description*. *Canadian Psychology*, 52(2), 128-138. doi: 10.1037/a0023186.

20. Goodyear, R., Lichtenberg, J., Hutman, H., Overland, E., Bedi, R., Christiani, K., & ... Young, C. (2016). A global portrait of counselling psychologists' characteristics, perspectives, and professional behaviors. *Counselling Psychology Quarterly*, 29(2), 115-138. doi: 10.1080/09515070.2015.112839.

21. Pavlova, O. S. (2018). Psychological counseling for Muslims: the analysis of foreign literature. *Journal of Modern Foreign Psychology*, 7(4), 46-55. doi:10.17759/jmfp.2018070406.

22. Torrance E.P. The Torrance Test of creative thinking: *Technical-norm manual*. Ill, 1974.

Information about the author:

Tsilmak O. M.,

ORCID ID: 0000-0001-7348-4876

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Psychology

National University "Odesa Law Academy"

23, Fontanska doroha str., Odesa, 65009, Ukraine